

TEXNOLOGIYA FANIDAN EKSKURSIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Kobulova Robiya Alibekovna

*A.Qodiriy nomidagi JDPU, Texnologik ta’lim yo’nalishi talabasi,
Jizzax shahri, O‘zbekiston
e-mail: kobulova_robija@gmail.com*

Annotatsiya: Bugungi kunda zamonaviy ta’limda Texnologiya fanidan ekskursiyaning o‘rni va ahamiyati juda katta. Hayotimizda ta’limiy ahamiyatida texnologiya fani katta o‘rin tutadi va katta hayotga tayyorlaydi.

Kalit so‘zlar: Ekskursiya. Ekskursiyalarni amalga oshirish. Ekskursiyaning maqsad va vazifalari. Ekskursiya ob’ekti. Ekskursiyaga tayyorgarlik. Ekskursiyani o‘tkazish. Ekskursiyani yakunlash.

O‘rganilayotgan mavzuning mazmuniga bog‘liq bolgan narsa, hodisa va voqealarni hamma vaqt sinf sharoitida namoyish qilish mumkin bo‘lmaydi. Shuning uchun ham o‘tilayotgan mavzuning xarakteriga qarab, ekskursiya darslaridan foydalaniladi. O‘z mohiyatiga ko‘ra ekskursiyalar ta’limning yordamchi shakllari sanaladi. Ular ommaviy, guruhli va kichik guruhli bolishi mumkin. O‘quv ekskursiyalari alohida fanlar hamda bir qancha fanlar bo‘yicha ham rejalashtiriladi. Ekskursiyani muvaffaqiyatli o‘tkazish uchun o‘qituvchi unga puxta tayyorlanishi zarur:

- 1) ob’ekt va mashrut bilan oldindan tanishib chiqishi;
- 2) To‘la rejani ishlab chiqishi;
- 3) O‘quvchilarni bo‘lajak topshiriqlarni bajarishga jalb eta olishi.

Ekskursiya rejasida mavzu va maqsad, ob’ekt, u bilan tanishish tartibi, o‘quvchilar idrok etish faoliyatlarini tashkil etish, topshiriqni bajarish uchun zarur bo‘lgan vositalar va uskunalar, yakun yasash tartibi ko‘rsatiladi. Ekskursiyani o‘tkazish metodikasi mavzu, didaktik maqsad, o‘quvchilarning yoshi, ularning rivojlanishi hamda ekskursiya ob’ektiga bog‘liq bo‘ladi.

Ekskursiya jarayonida didaktikaning ko‘rgazmalilik, nazariya bilan amaliyotni bog‘lab olib borish kabi prinsiplari amalga oshiriladi. Ekskursiya jarayonida o‘quvchilarning bilish faoliyatlari, jamoatchilik, vatanparvarlik kabi

xususiyatlari shakllanadi va rivojlanadi, shaxsni estetik tarbiyalash kabi ishlar amalga oshadi.

Odatda, ekskursiya, u yoki bu fanning ma’lum bo’limlarini o’rganish maqsadida o’tkaziladi. Ular tabiat, ishlab chikarish korxonalari, jamoa xo’jaligi, muzey, tarixiy yodgorliklar bo’lishi mumkin. Ekskursiyani muvaffaqiyatli o’tkazish ko’p jihatdan o’qituvchining tayyorgarligiga bog’lik bo’ladi. Tayyorgarlik bosqichi o’z ichiga quyidagi asosiy vaqtlarni oladi: joyni tanlash va uning oldindan o’qituvchi tomonidan kuzatilishi; ekskursiya jarayonida o’qituvchi tayanishi lozim bo’lgan bolalardagi bilim va tushunchalarni bilib olish; ekskursiya rejasini belgilash va uning maqsadini aniqlash.

Ekskursiya texnologik ta’limning shunday bir bo’lagidirki, uning borishi jarayonida o’quvchilar asbob-uskunalarini, texnologik jarayonlarni va mehnat jarayonlarini ishlab chiqarish sharoitida mehnatni tashkil etishni kuzatadi va o’rganadi. Korxonaga ekskursiyalar o’quvchilarni korxonaga bilan, uning asbob-uskunalarini, texnologik jarayonlarining tashkil etilishi va ishlab chiqarishning aniq masalalarini, ya’ni asbob-uskunalarining eng yangi namunalari va ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyasini, ilg’or ish usullari va mehnatni ilmiy asosda tashkil etish metodlarini o’rganish maqsadida ham tashkil etilishi mumkin. Demak, ekskursiyalar o’tkazishdan maqsad avvalo o’quvchilarda hozirgi zamon ishlab chiqarishi haqida tasavvur qilishdir. Zero, o’quv ustaxonalari sharoitida o’quvchilar odatda materiallarga ishlov berishning sanoatdagi eng yangi yutuqlarini aks ettiradigan usullari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo’lmaydilar. SHunga ko’ra aytish mumkinki, ekskursiya o’quvchilarni zamonaviy texnika, texnologiya va bevosita korxonada ishlab chiqarishni tashkil qilish bilan tanishtirishning yagona yo’lidir. Ekskursiya anchagina muhim tushunchalarni, jumladan, mehnat unumdorligi tushunchasini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Bu tushunchani bayon qilish va ko’rsatmali qo’llanmalardan foydalanish orqali ham shakllantirish mumkin, albatta. Lekin bunda mazkur tushuncha o’quvchilarning amaliy faoliyatidagi, jumladan, ishlab chiqarishga uyushtirilgan ekskursiyadagi kabi mustahkam o’zlashtirmaydi. Ular rejalashni to’g’ri bajarish va birikadigan detallarni aniq moslash qanchalik qiyinligini biladilar. Mehnat unumdorligini oshirishda murakkab tikuvchilik yo’llaridan biri bilan tanishish o’quvchilarda katta tasurot qoldiradi va ularning esida yaxshi qoladi.

Umumiy tanishtirish xarakteriga ega bo‘lish ekskursiyani ta’limning biror bo‘limi (yog‘och va metallga ishlov berish, servis xizmati, mehnat operatsiyasi va hokazolar) boshlanishidan oldin o‘tkazilishi kerak. Aniq mavzuni o‘tishdan keyin yoki undan oldin o‘tkazilgani ma’qul. Ekskursiya odatda 15-20 o‘quvchidan iborat bitta sinf bilan frontal ravishda o‘tkaziladi, biroq ekskursiya jarayonida ayrim o‘quvchilar uchun yakka holda maslahatlar va izohlar berish istisno qilinmaydi.

Texnologik o‘qituvchisi yoki ekskursiyani olib boruvchi ekskursiya jarayonida o‘quvchilarning kuzatishiga rahbarlik qilib turadi, ularning ishlash tamoyiliga va mahsuloti ishlash texnologiyasiga mehnatni tashkil etish va hokazolarga jalb qilinadi, bular o‘rtasida ob’ektiv ravishda umumiy tamoyillarni bilib olishni o‘rgatadi.

Masalan, o‘quvchilar o‘quv ustaxonalaridagi mashg‘ulotlarda asosan yog‘och, metall, gazlamaga ishlov berishning qo‘lda bajariladigan operatsiyalarini o‘rganib oladilar. Tegishli korxonalariga o‘tkazilgan ekskursiya jarayonida ular eng yangi stanok, mashinalar, jihozlar bilan va yuqori unumli mehnat usullari bilan tanishadilar. Tikuv materiallarini qayta ishlash korxonasining tayyorlovssexiga o‘tkazilgan ekskursiya davomida, o‘quvchilar har xil mashinalarning ishlashini, tikuv materiallarining qirqilishini ko‘rayotganlarida ularning mehnat unumdorligi haqidagi bilimlarini mustahkamlash va kengaytirish mumkin. Bolalar ekskursiyada baravar vaqt mobaynida qo‘ldagiga nisbatan mexanik qaychi bilan ancha ko‘p ish bajarish mumkinligini bevosita ko‘radilar. Ana shu misol orqali mehnat unumdorligini oshirishning ayrim yo‘llarini ko‘rsatish mumkin. Masalan, qo‘l qaychi o‘rniga mexanizatsiyalashtirilgan qaychidan foydalanish qo‘l mehnati o‘rnini mexanizatsiyalashgan mehnat egallashning namunalaridan biridir, mehnat unumdorligining oshirishi esa ishda bir yo‘la bir necha asbobdan nuqtai nazaridan biridir, mehnat unumdorligining oshirilishi esa ishda bir yo‘la bir necha asbobdan foydalanishga misol bo‘la oladi. Mehnat unumdorligini oshirish nuqtai nazaridan qaychilash jarayonini ta’riflashda o‘quvchilarga mustaqil holda bir necha misollar keltirishni tavsiya etish ma’qul. Ular ilgari o‘rganilgan materiallarni: qo‘l va elektr mashinalar bilan tikish, qo‘lda va mashinalarga yo‘rmash, qo‘l va mexanik qaychilarda qirqish va h.k.larni eslasalar mazkur topshiriqni bajaradilar.

Ekskursiyaga tayyorlanish ekskursiya ob’ektini tanlashdan boshlanadi. Ob’ektni tanlash ekskursiya jarayonida qo‘yiladigan vazifalar bilan belgilanadi.

Masalan: 5-sinf o’quvchilari texnologik ta’limi darslarida tikuv materiallarini qirqish ishlarini bajaradilar (tikuvchilik korxonalariga ekskursiya uyushtirib, o’quvchilarni tikuv materiallarini qirqish bilan tanishtirish mumkin); 6-7-sinfda tikuvchilik buyumlariga ishlov berish o’rganilgandan so’ng asosiy ta’limiy vazifa o’quvchilarga texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish haqida tushuncha berishdan iborat bo’ladi (tabiiyki, bunday paytda ekskursiya uchun avtomat liniya yoki alohida avtomat mashinalar mavjud ob’ekt tanlanishi kerak).

Ekskursiya ob’ektlarini tanlashda qishloq joylarida texnologik ta’limi o’qituvchisining imkoniyati nihoyatda cheklanganini nazarda tutish kerak. Buning ustiga ba’zan hamma ekskursiyalarni bitta korxonaning oida o’tkazishga tog’ri keladi. Bunday hollarda texnologik ta’limi o’qituvchisi ekskursiyalar mazmunan takrorlanmasligi va ularga oquvchilarning qiziqishi susaymasligi uchun oldindan ustaxonalarda ta’lim berishning butun davri uchun o’tkaziladigan ekskursiyalarning rejasini tuzib oladi.

O’qituvchi ekskursiya uchun ob’ekt tanlagach korxonalar rahbarlari bilan kelishib oladi va ekskursiyani kim o’tkazishi masalasini hal qiladi. Ekskursiyani o’qituvchining o’zi o’tkazsa, eng ko’p talimiy samarada erishiladi. Chunki o’qituvchi mana shu tadbirning talimiy vazifalarini, o’quvchilarning tayyorligi va fan asoslariga doir bilimlarini yaqqol tasavvur etadi. Bularning hammasi unga ishni aniq olib borish, o’quvchilarning daqqat e’tiborini ular uchun eng muhim hisoblangan asosiy narsalarga qaratish imkonini beradi. Afsuski, har bir texnologik ta’limi o’qituvchisi hozirgi sanoat korxonalarida o’tkaziladigan ekskursiyalarni boshqarishga tayyorlangan, deb bo’lmaydi. Ana shunday hollarda ekskursiyani korxonaning xodimi o’tkazadi, o’qituvchi esa unga avval ekskursiyaning vazifalarini tushuntirishi lozim.

Texnologiya o’qituvchisi ekskursiyani olib boruvchi bilan birgalikda ekskursiyaning marshrutini va o’quvchilarga ko’rsatiladigan ob’ektni belgilaydi. Bunda o’quvchilarning xavfsizligi masalalariga katta e’tibor beriladi. O’qituvchi ekskursiyani olib boruvchi bilan birgalikda o’quvchilarning korxonalar territoriyasidagi harakati xavfsizligini qanday ta’minlash, ularnissexga qanday joylashtirish kerakligi haqida fikrlashadi.

O’qituvchi ekskursiya vaqtida o’quvchilarning faolligini oshirish uchun ularga individual topshiriqlar beradi. Bu topshiriqlar turli xarakterda bo’lishi, masalan: muayyan detalga ishlov berish tartibini yozishdan (marshrutli texnologik

karta tuzishdan), qator operatsiyalar bo‘yicha detal mashg‘ulotning eskizini tayyorlashdan, qo‘l mehnati bilan mashinada ishlashning unumdorligini taqqoslashdan iborat bo‘lishi mumkin.

O‘quvchilar o‘quv ustaxonalari va ishlab chiqarishdagi mehnat jarayonlarini taqqoslab, faqat o‘quvchilar mehnatining sifatinigina emas, balki mehnat unumdorligini oshirishni ham ta‘minlaydigan xilma-xil dastaki va stanok moslamalaridan keng foydalanish yo‘li bilan qo‘lda bajariladigan ishlarni mexanizatsiyalash zarur, degan mustaqil xulosalarga keladilar. Bunday ekskursiyalar o‘quvchilarda o‘zlari qurgan narsalar to‘g‘risida yorqin tasurotlar qoldiradi, ularning bilim doirasini va mehnatni qayta qurish munosabatini shakllantiradi, bilish faolligini rivojlantirishga imkon beradi va ishlab chiqarish intizom asoslarini qaror toptiradi.

Texnologik ta’lim tizimini yanada rivojlantirish uchun to‘laqonli xizmat qilmayotgan sohalar ham mavjud. Jumladan, o‘quvchilarning mehnat tarbiyasi, kasbiy bilim va ko‘nikmalarini dars jarayonida shakllantirishga bir qadar e‘tibor qaratilayotgan bir davrda, darsdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil qilishda tizimlilik, maqsadga yo‘naltirilgan yetarlicha o‘z aksini topmay kelmoqda. Ekskursiyalar ta’lim-tarbiya, ko‘rgazmali o‘qitishda keng qo‘llaniladigan mashg‘ulot shakllaridan biri sanaladi. Mehnat tarbiyasini amalga oshirishda muzeylarga, ishlab chiqarish korxonalariga, qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishiga oid fermalar va dalalarga, qurilish maydonlariga, firmalarga uyushtiriladigan ekskursiyalardan keng foydalaniladi. Ekskursiyalarni amalda oshirishda mehnat tarbiyasiga oid samaraga erishish uchun avvalo ta’lim muhitini bevosita buyumlarni amalda ko‘rish, ular bilan amaliy ish bajarish sharoitiga erishish lozim bo‘ladi. Buning uchun odatda o‘quv muassasiga yaqin masofada joylashgan obektlar tanlab olinadi. Muzeylarga uyushtiriladigan ekskursiyalar ham bu borada yuqori samaraga erishish imkonini yaratuvchi shakllardan biri sanaladi. Muzeylarda turlicha eksponatlar bilan tanishish imkoniyati yaratiladi, jumladan tarixiy hujjatlar, asl buyumlar, Vatan himoyachilari va turli mehnat sohasiga oid ishchilarning shaxsiy buyumlari, turli maqolalar o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘otishi mumkin. Kasb-hunar ta’limi bo‘yicha o‘quv dasturida ko‘rsatilganidek, ekskursiya soati ajratilgan o‘quv fanlarining har birida ishlab chiqarishga bir martadan ekskursiya o‘tkazish nazarda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

2.Raximov I., Qodirov R. Texnologiya (umumiy o’rta ta’lim maktablari uchun o’quv qo’llanma). – Toshkent: O’qituvchi, 2021.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kasb-hunar ta’limi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori, 2019-yil.

4.Saidov A., Matyoqubov A. Texnologik ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

5.Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar: O’quv qo’llanma / Tahrir hay’ati: A.Azizxo‘jayev va boshq. – Toshkent: TDPU, 2016.

Internet manbalari:

6.www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim portali

7.www.pedagog.uz – Pedagogika va psixologiyaga oid maqolalar

8.www.ziyonet.uz – O‘zbekiston ta’lim tarmog‘i

